
Andrea Klobučar

Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
andrea.klobucar@muo.hr

DOI <https://doi.org/10.32458/ei.27.7>

UDK 069.01(497.521.2):[745/749]-051Tkalčić, V.
069.41:684.7]°1880/1933”
069.51:684.7]°1933/1952”

Prethodno priopćenje

Primljeno: 21. lipnja 2022.

Prihvaćeno: 26. kolovoza 2022.

Zbirka sagova i ćilima Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu – muzeološki koncept Vladimira Tkalčića

U članku se daje doprinos poznavanju muzeološkog rada Vladimira Tkalčića u vrijeme ravnateljskog mandata u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu (1933. – 1952.). U kontekstu onodobnih muzeoloških praksi i istraživanja na području ćilimarstva razriješena je njegova uloga u stvaranju i prezentaciji „cjelovite“ zbirke sagova i ćilima Muzeja. Temeljem analize broja i vrste sago-va i ćilima nabavljenih u vrijeme njegova mandata te pregledom muzejskog arhivskog gradiva, primarne i sekundarne dokumentacije dobiven je uvid u povijest zbirke, sabiračku i izlagačku politiku Vladimira Tkalčića.

Ključne riječi: Muzej za umjetnost i obrt (Zagreb), zbirka tekstila, zbirka sagova i ćilima, stalni postav, studijska zbirka

UVOD

Muzejska zbirka osnovna je jedinica strukturiranja muzejske građe čija organizacijska struktura ovisi o vrsti i značajkama muzejskog materijala u fundusu, ali i o povijesti i tradiciji muzejskog rada dotične muzejske ustanove (Maroević 1993: 84-85). Zagrebački Muzej za umjetnost i obrt posjeduje izrazito heterogenu i bogatu zbirku tekstila koja je danas podijeljena prema vrsti tekstilija na 11 podzbirki. Sustav podjele muzejskih zbirki na podzbirke¹, iako postoji od osnutka Muzeja, nikada nije proveden službenim muzejskim aktom, ali je na određeni način formaliziran stvaranjem računalne baze muzejskih predmeta² unutar koje je podzbirka izdvojena kao zasebni metapodatak. Zbirka sagova i ćilima danas je podzbirka unutar Zbirke tekstila. Ranija

1 Muzejska zbirka osnovna je jedinica strukturiranja muzejske građe. Organizacijska struktura muzejske građe ovisi o vrsti i značajkama muzejskog materijala sadržanog u fundusu, ali i o tradiciji.

2 Od 1998. do 2013. godine muzejska građa inventarizirala se u računalnoj bazi PROMUS, a od 2014. godine do danas u računalnoj bazi INDIGO.

terminologija, preuzeta temeljem inventarnih knjiga MUO-a, koristi pojam zbirke, skupine ili odjela koji se dijele na grupe, tj. zbirke unutar zbirki. Sagovi i ćilimi uvijek su bili grupa, tj. zbirka unutar zbirke tekstila, stoga se u tekstu koristi termin *zbirka sagova i ćilima*. Terminološki problem nadalje se pojavljuje u nazivlju samih predmeta – *sag* i *ćilim*. Vladimir Tkalčić koristio je pojam *ćilim* jer je on podrazumijevao i glatke, tj. ćilime u užem smislu, one koji su s obje strane jednaki i tkani su raznim tehnikama pretkivanja potke preko osnove, i rutave, tj. sagove u užem smislu, one koji na gornjoj strani imaju runo, a na donjoj su glatki i runo im je izrađeno vezivanjem raznih vrsta čvorova (Tkalčić 1929: 3-4). Slijedom toga pod pojmom ćilimarstva Tkalčić je podrazumijevao proizvodnju i sagova i ćilima. Iako se definicije pojmova *sag* i *ćilim*³ danas ne razlikuju u odnosu na one koje donosi Tkalčić, u stručnoj literaturi uvriježeno je korištenje pojma *sag* i pojma *ćilim*.

Sagovi i ćilimi iz fundusa Muzeja za umjetnost i obrt široj, stručnoj i znanstvenoj javnosti gotovo su nepoznata zbirka iz koje su pojedini predmeti objavljeni u katalogima izložbi u okviru kojih su izlagani. Prva izložba u Muzeju na kojoj su izlagani ćilimi bila je izložba kućnog obrta 1887. godine. Gotovo sedamdeset godina kasnije, 1956. godine, održana je tematska izložba „Ćilim i sag” na kojoj je bilo je izloženo i nekoliko primjeraka iz muzejskog fundusa. Na izložbama *Donacija Ljube Penić* 1980. godine i *Donacija Tuškan* 2004./2005. godine sagovi i ćilimi bili su izloženi s ostalim umjetničkim predmetima iz privatnih zbirki. Osam sagova iz zbirke bilo je izloženo u zasebnoj dvorani na izložbi *Skriveno blago Muzeja za umjetnost i obrt* 2005./2006. godine. Kerman sag, dar Kemala Nanića, bio je izložen na izložbi *Akvizicije* 2012. godine. Prema do sada dostupnim izvorima, predmeti iz zbirke bili su izlagani u šest stalnih postava Muzeja: 1882., 1909., 1927., 1931., 1937. i 1946./1947. godine. Tkalčićev poslijeratni postav iz 1946./1947. godine bio je posljednji u kojem su sagovi i ćilimi bili dijelom stalnog postava Muzeja iako su od tada bila osmišljena tri stalna postava.

U daljnjem ću tekstu prvo dati kratki pregled nastanka muzeja primijenjenih umjetnosti, a potom ću, na temelju pregleda i analize sačuvane primarne (inventarne knjige) i sekundarne (fototeka) muzejske dokumentacije, te arhivskog (osobni fond Antuna Jirouška, osobni fond Vladimira Tkalčića, osobni fond Vande Pavelić Weinart) i registraturnog (Arhiva MUO) gradiva Muzeja za umjetnost i obrt, prikazati povijest nastanka zbirke sagova i ćilima s naglaskom na vrstu građe, način nabave, promjene naziva zbirke te muzeološku koncepciju razvoja i prezentacije zbirke.

SAGOVI I ĆILIMI – OSNOVA FUNDUSA MUZEJA PRIMIJENJENIH UMJETNOSTI

Iako su upotreba i uvoz sagova iz islamskog svijeta u Europi najranije dokumentirani u 14. stoljeću (Teece 2017:50), svoju su najveću popularnost dosegli upravo u drugoj polovini 19. stoljeća, u vrijeme zapadnjačke fascinacije Orijentom koja se odrazila na likovnu umjetnost, umjetnički obrt, arhitekturu, unutarnji dizajn, književnost, glazbu, kazalište te na muzejske sabiračke politike (Jackson 2017: 2; Teece 2017: 50; Karl 2020: 114). Sagovi, kao jedan od osnovnih

3 Pojam *sag* označava vrstu tekstilije čija je gornja strana vlasasta, tj. ima runo i izrađuje se tehnikom čvorovanja, a pojam *ćilim* označava vrstu tekstilije koja je glatka s gornje i donje strane i izrađuje se različitim tehnikama tkanja (s. a. 2022).

elemenata opreme interijera inspiriranog Orijentom, bili su među prvim vrstama islamske umjetnosti koja se počela sabirati u Europi i često su bili među prvim predmetima nabavljenima za funduse brojnih muzeja primijenjenih umjetnosti koji se u drugoj polovini 19. stoljeća osnivaju diljem Europe (Teece 2017: 48-54).

Muzeji primijenjenih umjetnosti osnivaju se kao reakcija na sve jaču industrijalizaciju i konsumerizam koji su zatirali umjetničke vrijednosti u oblikovanju, stoga muzeji svojim fundusima, formiranim na estetskim i kvalitativnim kriterijima povijesnih predmeta, obrazuju buduće umjetnike, obrtnike, povjesničare i građanstvo s ciljem poboljšanja oblikovanja obrtnih, manufakturnih, ali i industrijskih proizvoda. Prvi muzej takvog tipa bio je South Kensington Museum (danas Victoria & Albert Museum) u Londonu, osnovan 1852. godine u Londonu. Po uzoru na njega, 1864. godine u Beču je osnovan Museum für Kunst und Industrie (danas Museum für angewandte Kunst) koji je svojim fundusom povijesnih predmeta trebao pobuditi kreativnu maštu suvremenih umjetnika i dizajnera s ciljem stvaranja i promicanja kvalitetnog domaćeg dizajna (Rampley 2010: 247; Karl 2020: 114). Bečki je muzej utjecao na kulturnu klimu u centralnoj Europi i do početka Prvoga svjetskog rata bilo je osnovano oko 20 srodnih institucija diljem Austro-Ugarske Monarhije (Rampley 2020: 1). Teorijske podloge osnivanju muzeja primijenjenih umjetnosti nalaze se u radovima Juliusa Lessinga, Rudolfa Eitelbergera i Gotfrieda Sempera. Tekstil ima značajnu ulogu u teoriji primijenjenih umjetnosti kao jedina samostalna umjetnost iz koje se izvode svi tipovi i motivi dekoracije (Brdar Mustapić 2015: 31). Radi estetske vrijednosti njihovog dizajna sagovi i ćilimi čine jednu od temeljnih zbirki muzeja primijenjenih umjetnosti i bili su među najranijim nabavljanim tekstilijama (Jackson 2017: 2). Velik broj sagova iz privatnih zbirki umjetnika, kolekcionara i kustosa kasnije je svoje mjesto našao u zbirkama muzeja primijenjenih umjetnosti (Teece 2017: 49). U prvom muzejskom postavu današnjeg Museum für angewandte Kunst u Beču iz 1864. godine bili su izloženi sagovi iz habsburške kraljevske kolekcije: „lovački sag“, svileni Mamluk sagovi, Polonaise sagovi i otomanski molitveni sag, što ovaj postav čini najranijim muzejskim postavom sagova u Europi (Teece 2017: 5-56). Berlinski muzej primijenjene umjetnosti prvi sag nabavlja 1867. godine, a londonski South Kensington muzej prvu nabavku sagova bilježi tek 1876. godine (Teece 2017: 55-56).

ZBIRKA SAGOVA I ĆILIMA OD 1880. DO 1933. GODINE

Zagrebački Muzej za umjetnost i obrt osnovan 1880. godine po uzoru na srodne muzeje u Londonu, Beču i Brnu slijedi njihove muzeološke koncepcije i sabiračku politiku (Brdar Mustapić 2015:27-32). Gotovo istodobno s osnivanjem Muzeja, počela se prikupljati i muzejska građa. Sagovi i ćilimi kao vrste artefakata od osnutka Muzeja dio su zbirke tekstila, jedne od temeljnih muzejskih zbirki prema prvom muzejskom statutu iz 1879. godine. Oni se, kao i drugi predmeti, prikupljaju primarno zbog umjetničke vrijednosti i kvalitetne izrade, ali ujedno su trebali bi biti ogledni materijal i nastavno pomagalo za usavršavanje znanja i vještina učenika, obrtnika i umjetnika.

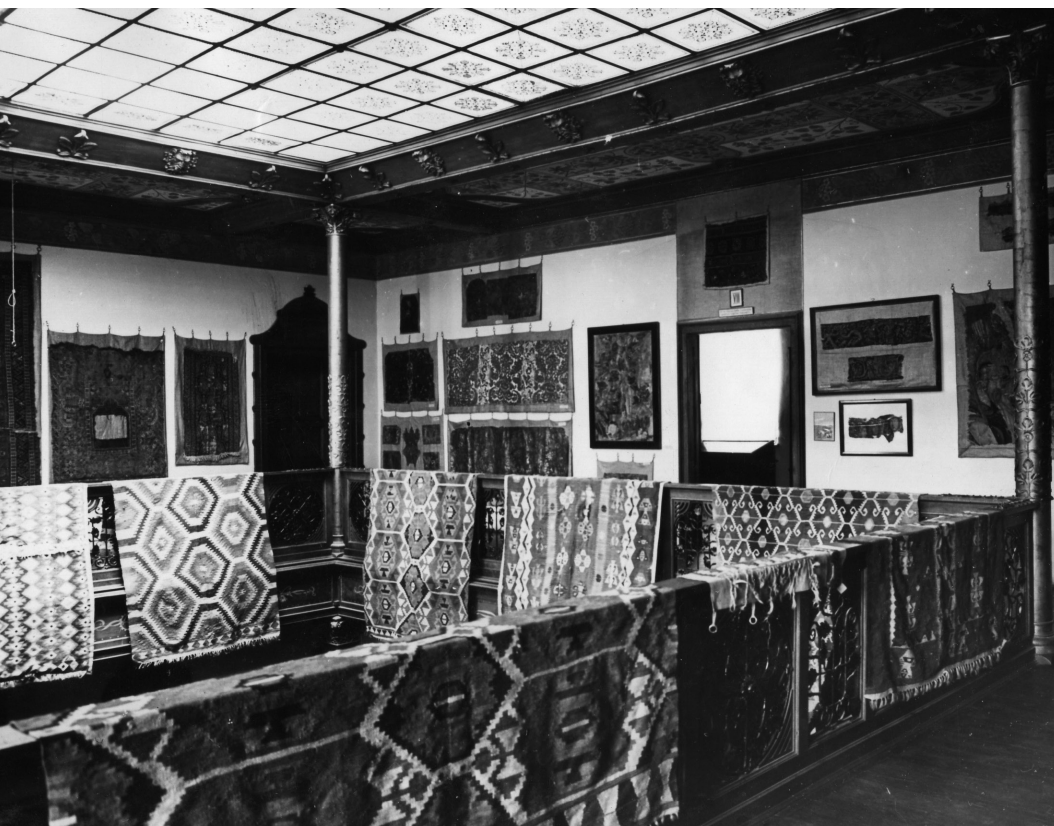
Prve nabavke ćilima za Muzej ostvarene su 1881. godine na *Izložbi narodnih obrtnina* koju je Društvo umjetnosti održalo u današnjoj palači HAZU⁴, a radilo se većinom o ćilimima iz Slavo-

4 Više o toj izložbi vidi u: VUJIĆ, Žarka. 1995. „Izložba u Zagrebu 1881. godine“. *Život umjetnosti* 56/57-1, 14-19.

nije. Oni su u najstariji sačuvani muzejski inventar⁵ upisani unutar *Sbirke narodnih tkanina na platnu, vuni, svili etc.* (u sobi V.). Istodobno s prikupljanjem ćilima narodnog obrta, Muzej nabavlja sukladno onodobnim muzeološkim politikama cjelovite orijentalne sagove, ali i fragmente orijentalnih sagova. Među njima najzanimljiviji su fragmenti ušak sagova nađeni ispod poda sadašnje zagrebačke katedrale, inventarizirani unutar *Sbirke svilenih tkanina i brokata/zbirka starih tkanina i veziva* (u sobi III.). Muzeju ih je darovao Herman Bollé (Belović 1907: 78-79), arhitekt muzejske zgrade i kasniji ravnatelj Muzeja. Prema ovom muzejskom inventaru vidimo da su se ćilimi, osim u gore navedene dvije zbirke, nalazili i u *Sbirci mađjarskih, erdeljskih i českih veziva* (u sobi III.) i u *Sbirci bosanskih veziva, tkanina itd.* (u sobi IV.). U drugom stalnom postavu Muzeja za umjetnost i obrt⁶ bio je izložen „jedan stari perzijski sag“ (K. 1882: 3).

U vremenu od 1881. do 1886. godine muzejska sabiračka politika bila je usmjerena na prikupljanje tekstilnih predmeta, proizvoda narodnog obrta, između ostaloga i ćilima.⁷ Fundus je u tom periodu obogaćen ćilimima predanim iz arheološkog odjela Hrvatskoga narodnog muzeja (1882. godine)⁸, ćilimima kupljenim na izložbi u Trstu (1882.)⁹ i Budimpešti (1885.)¹⁰, ćilimima koje je Izidor Kršnjavi kupio na putu u Erdelju (1884.)¹¹ i ćilimima nabavljenima od kolekcionara Jakoba Krautha iz Krefelda.¹² Društvo umjetnosti aktivno se bavilo nabavkom predmeta za muzejski fundus i razvojem kućnog obrta, posebice ćilimarstva, bojadisanja, narodnog veza i tkanja (Milčinović 1909: 1) te stoga u Muzeju 1887. godine priređuje izložbu kućnog obrta – slavonskih ćilima (s. n. 1887: 3). To je bila prva izložba ćilima održana u Muzeju za umjetnost i obrt. U tom je vremenu zadržan sustav sistematizacije fundusa kao u najstarijoj muzejskoj inventarnoj knjizi.¹³ Ćilimi kao grupa predmeta, tj. zbirka unutar zbirke tekstila, spominju se

-
- 5 Najstarija sačuvana inventarna knjiga MUO-a datira iz 1882. godine. Vođena je po sobama stalnog postava (dvije sobe dodatno su označene kao zbirke: soba II. – *Keramička zbirka* i soba V. – *Zbirka proizvoda hrvatskog narodnog domaćeg obrta*) i unutar njih po zbirdama. Najraniji MUO inventarni broj predmeta stoga je sastavljen od rimskog broja koji označava sobu, tj. zbirku, kose crte, rimskog broja koji označava zbirku unutar zbirke i rednog broja predmeta unutar zbirke – npr. „III./I.-179 – ćilim, poklon Hermana Bolléa“. Broj soba u inventarnoj knjizi odgovara broju soba drugoga stalnog postava Muzeja u ulici Marije Valerije 3 (danas Praška ulica).
 - 6 Drugi postav Muzeja za umjetnost i obrt otvoren je 1882. godine u ulici Marije Valerije 3 (danas Praška ul.) na drugom katu i bio je smješten u pet soba (Humski 1986: 52).
 - 7 Prema zapisniku primopredaje Muzeja umjetnosti i obrta od upravljavajućega odbora Društva umjetnosti direktoriju Obrtne škole u Zagrebu od 5. srpnja 1886. godine (Arhiva MUO, bez ur. br.) vidimo da je u tom razdoblju na snazi bio sustav sistematizacije fundusa kao u inventarnoj knjizi MUO-a iz 1882. godine.
 - 8 Arhiva MUO A-6a, Izkaz predmeta predanih Muzeju za umjetnost i obrt od Hr. Zemaljsk. muzeja, Razdjela arheološkog Dana 20. listopada 1882.
 - 9 Inventarna knjiga iz 1882. godine.
 - 10 Inventarna knjiga iz 1882. godine.
 - 11 Arhiva MUO, ur. br. 63. od 21. 5. 1884. Popis predmeta što ih je gosp. prof. dr. Kršnjavi, muzeju za umjetnost i obrt kupnjom pribavio.
 - 12 Inventarna knjiga iz 1882. godine. Soba III. / I. zbirka svilenih tkanina i brokata/zbirka starih tkanina i veziva red. br. 171., 172., 176. Jakob Krauth (1833. – 1890.) bio je njemački kipar i kolekcionar tekstila. Njegova zbirka brojila je 1879. godine 1500 tekstilija iz Azije i Europe, a 1880. godine 3974 komada tekstilnih artefakata otkupljeno je za fundus budućeg Muzeja tekstila u Krefeldu (Nagy 2019: 216).
 - 13 U zapisniku primopredaje Muzeja umjetnosti i obrta od upravljavajućega odbora Društva umjetnosti direktoriju Obrtne škole u Zagrebu od 5. srpnja 1886. godine fundus MUO-a je popisano po sustavu iz inventarne knjige iz 1882. godine (Arhiva MUO, bez ur. br.).

Slika 1. Postav galerije drugog kata iz 1938. godine, Muzej za umjetnost i obrt

u financijskom popisu inventara MUO-a s kraja 1895. godine.¹⁴ U dopisu Računarskog ureda Ravnateljstvu Obrtne škole iz 1907. godine navodi se da do 1899. godine „stanje muzejalnoga inventara predstavlja donekle katalog, osnovan u svoje vrijeme kod Društva umjetnosti, u kojem su predmeti navedeni, kako su se nalazili u društvenim prostorijama u Marije Valerije ulici. U taj katalog unešeni su i kasnije pridošli predmeti i uvršteni su u onu grupu, kamo po vrsti svojoj spadaju. Predmeti su razvrstani po skupinama i zbirkama.“¹⁵ Iz istog dopisa saznaje se da je prirast za razdoblje od 1900. do 1902. godine teško utvrditi jer je pomiješan s prirastom knjižnice te da su za potrebe izlaganja predmeta tekstilne industrije nabavljeni ormari i letvice za izlaganje ćilima.¹⁶

14 Prema financijskom popisu inventara s kraja 1895. godine fundus je podijeljen u sedam skupina, tj. zbirki od kojih prvu čine *Tekstilni predmeti: starije i novije domaće i strane tkanine, ćilimi, odijela, veziva, čipke, pletiva...* (Arhiva MUO, ur. br. 30/III-96).

15 Arhiva MUO 3650/1907. Popis skupina predmeta I. – V. i zbirki unutar njih jednak je onima iz knjige inventara iz 1882. godine.

16 Arhiva MUO 3650/1907.

Zbirka sagova i ćilima sustavno se popunjavala, što je vidljivo iz prvoga tiskanog muzejskog kataloga iz 1907. godine – *Katalog tekstilne zbirke zemalj. umjetničko-obrtnog muzeja u Zagrebu* autorice Jelice Belović-Bernadzikowske. Ona navodi 79 komada „ćilima, prostirki, ponjavci, staza i serdžada iz Slavonije, Bačke, Banata, Srbije i Herceg-Bosne“ izrađenih raznim tehnikama: „golica, dušema, čipavac, rešme i prosti ćilimi“ i 13 komada „perzijskih ćilima“ izrađenih tehnikom čvoranja.

Muzej za umjetnost i obrt 1909. godine otvara treći stalni postav u svojoj zgradi na današnjem Trgu Republike Hrvatske 10. Tekstilna zbirka smještena je na prvom katu u ormare od javorovine koje je izradila domaća tvrtka Dragutina Budickoga (Milčinović 1909: 4). Narodni ćilimi bili su izloženi na zidovima galerije drugog kata.¹⁷ Iz godine 1909./1910. sačuvana je inventarna knjiga prema kojoj je vidljivo je da je muzejska građa sistematizirana unutar 13 odjela, tj. zbirki i za svaki se vodila zasebna inventarna knjiga, a ćilimi su se nalazili u zbirci narodnih veziva i tkanja.¹⁸

Fundus muzejske zbirke tekstila sve do 1919. godine činila je većinom etnografska građa – odjeća, posoblje, fragmenti tkanina i veziva, ćilimi, ali su nabavljeni i fragmenti europskih čipaka, tapiserija, pamučnih svilenih damastnih i baršunastih tkanina, dijelovi liturgijskog ruha, ženska svilena haljina iz razdoblja empire te korzet i haljetak s kraja 18. stoljeća. Osnivanjem Etnografskog muzeja u Zagrebu u listopadu 1919. godine, etnografska građa predana je novoosnovanom muzeju (Brenko 2019: 14-17), a u zbirci tekstila Muzeja za umjetnost i obrt ostala je građanska odjeća, fragmenti tekstila, čipke, sagovi, ćilimi, tapiserije i liturgijsko ruho. Gjuro Szabo, koji postaje ravnateljem Muzeja za umjetnost i obrt u prosincu iste godine, u tekstu za časopis *Reč i slika* piše da Muzej ima „vrlo lijepu zbirku čipaka, a i za zbirku tkanina ima nešto materijala pribranoga“ (Szabo 1926: 3). U vrijeme njegovog mandata Muzej se uređuje i fundus se sistematizira u odjele za „gvoždje, za crkvenu umjetnost, pokućstvo, keramiku, nakit, broncu, staklo, čipke i odjela“ (Szabo bez godine: 2). Prema ovakvoj sistematizaciji građe proizlazi da ćilimi i sagovi više nisu u žarištu sabiračke politike te da ih ima brojčano premalo da budu istaknuti kao zasebna zbirka. Iz zapisnika o primopredaji građe između Gjura Szaba i budućeg ravnatelja Antuna Jirouška vidljivo je da se 1926. godine u fundusu Muzeja nalazi „10 fragmenata ćilimova nađenih pod podom stolne crkve“, „2 novija ćilima“ i „4 fragmenta ćilimova“.¹⁹

Antun Jiroušek modernizira Muzej – sistematizira zbirke prema sistemu srodnih inozemnih muzeja (Koprčina 2022: rukopis) te fundus dijeli na osam zbirki. Unutar tekstilne zbirke ćilimi se navode kao grupa predmeta, tj. zbirka unutar zbirke.²⁰ Tekstilna zbirka pohranjena je u starim

17 Tlocrt Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt, god. 1909., Arhiva MUO – Osobni Arhivski fond Antun Jiroušek.

18 Prema inventarnoj knjizi vidljivo je da se fundus dijelio na 13 odjela, tj. zbirki: „1. odjel za pokućstvo, 2. odjel za željeznu, 3. odjel za predmete iz kamena, 4. odjel za crkvenu umjetnost I., 5. odjel za crkvenu umjetnost II., 6. odjel za nakit i predmete iz bronce, kositra i bjelokosti, 7. odjel za keramiku, 8. odjel za sadrene odljeve, 9. razno, 10. namještaj, 11. tuđi predmeti izloženi u muzeju, 12. zbirka staklenih predmeta, 13. zbirka narodnih veziva i tkanja.“

19 Arhiva MUO, ur. br. 30/1926.

20 Arhiva MUO, ur. br. 145/1929: „Sistematsko sredjeni materijal muzejski, sastavljaju ove zbirke: metalurgiska (kovinske tvorevine i radovi željeza), keramička (porculan, fajansa, majolika peći raznih stilova i prosta glina), tekstilna zbirka (gobelini, ćilimi, čipke, brokati, fragmenti starih tekstilnih tvorevina, vezovi), zbirke tvorevina iz kože, kosti, roga, sedefa, drva, bakra, mjedi, cinka, srebra i zlata, zbirke crkvene umjetnosti (oltari, misna odijela, crkveno posudje i pribor, oltarske slike i figure), zbirke sitne umjetnosti (ure, svijećnjaci, pisaci pribor, toaletni pribor, metalno posudje, nakit, lule, korice knjiga), zbirka starih historicističkih slika (originali i kopije) i zbirka pokućstva (interieri raznih stilova).“

preuređenim vitrinama i smještena na galeriji prvoga kata Muzeja.²¹ Jiroušek je sukcesivno otvarao dijelove stalnog postava od 1927. do 1931. godine. „Tekstilna zbirka“ otvorena je za javnost tijekom 1929. godine na galeriji prvog kata Muzeja (Koprčina 2022: rukopis). Prema sačuvanoj fotografiji iz 1927. godine²² vidimo da se u atriju, ispred vrbovečkog oltara MUO 2655, nalazi anatolski sag MUO 3557. Iako se u rukom crtanom nacrtu Jirouškovog postava iz 1931. godine ne spominju ćilimi ili sagovi²³, na fotografiji iz fototeke F 108 vidi se da je u atriju, ispred gotičkog oltara MUO 2656, postavljen sag. Nažalost, s fotografije se ne može raspoznati o kojem se točno sagu radi. Antun Jiroušek pokušao je 1930-ih godina oformiti zbirke suvremenoga domaćeg obrta i primijenjene narodne umjetnosti, no tadašnja vlast za to nije imala razumijevanja (Koprčina 2022: rukopis). To će nekoliko godina kasnije uspjeti njegovom nasljedniku Vladimiru Tkalčiću. Jiroušekov je primarni interes bio usmjeren na prikupljanje radova suvremenih hrvatskih slikara i kipara za Modernu galeriju (danas Nacionalni muzej moderne umjetnosti), od 1920. godine smještenu i izloženu u prostorima Muzeja za umjetnost i obrt, u tri dvorane i na galeriji drugog kata. Nakon što je 1933. godine osigurao palaču Vranczyany na Zrinjčevcu za smještaj predmeta iz Moderne galerije, oni su 1934. godine iseljeni iz prostora Muzeja (Koprčina 2022: rukopis; Fučkan 2022: rukopis). Prema zapisniku primopredaje Muzeja između Antuna Jiroušeka i Vladimira Tkalčića, vidljivo je da se zbirka tekstila dijeli na crkveni i profani.²⁴ Prema tom zapisniku u zbirci tekstila nalazi se: 11 ulomaka sagova²⁵, tri maloazijske *serdžade*²⁶, jedan soumak ćilim²⁷ i šest ćilima²⁸. To su sagovi i ćilimi koje je Vladimir Tkalčić zatekao u fundusu Muzeja za umjetnost i obrt.

ZBIRKA SAGOVA I ĆILIMA U VRIJEME RAVNATELJSTVA VLADIMIRA TKALČIĆA

Vladimir Tkalčić u Muzej za umjetnost i obrt dolazi na mjesto ravnatelja u rujnu 1933. godine²⁹ i bit će na toj funkciji sve do travnja 1952. godine.³⁰ Tijekom njegova mandata zbirka tekstila će se sistematizirati i planskim nabavkama brojčano povećati. Sabiračka i izlagačka politika Vladimira Tkalčića bila je usmjerena na sabiranje domaćih povijesnih i suvremenih obrtničkih proizvoda te na povijesne europske tekstilne predmete nađene i upotrebljavane na domaćem tlu ili otkupljene od lokalnih kolekcionara (Pavelić Weinart 1961: 2). Ali, po mišljenju Vande Pavelić Weinart³¹, utjecaj Tkalčićeve dugogodišnje prakse sabiranja etnografskog materijala na mjestu

21 Arhiva MUO, ur. br. 154/1929.

22 Fotografija se čuva u: Arhiva MUO – Osobni Arhivski fond Antun Jiroušek.

23 Tlocrt Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt, god. 1931., Arhiva MUO – Osobni Arhivski fond Antun Jiroušek.

24 Arhiva MUO 64/1934. Zapisnik IX.

25 MUO 3550/1-4, MUO 3551, MUO 3552; MUO 3553, MUO 3554, MUO 3555, MUO 3556/1,2.

26 MUO 3557, MUO 3558, MUO 3559.

27 MUO 3560.

28 MUO 3562, MUO 3563, MUO 3564, MUO 3565, MUO 3566.

29 Službena primopredaja ravnateljstva između Antuna Jiroušeka i Vladimira Tkalčića trajala je od 31. 8. 1933. do 21. 3. 1934. godine (KOPRČINA 2022: rukopis).

30 Više o djelovanju Vladimira Tkalčića na čelu Muzeja za umjetnost i obrt vidi u: FUČKAN 2022: rukopis.

31 Vanda Pavelić Weinart (1911. – 1979.), povjesničarka umjetnosti i kostimografkinja, od 1946. godine zaposlena u Muzeju za umjetnost i obrt na mjestu kustosice, a potom voditeljice zbirke tekstila.

ravnatelja Etnografskog muzeja u Zagrebu i dalje je bio prisutan, budući da su za Muzej nabavljeni „stari narodni ćilimi rađeni tehnikom tapiserija koji se vrlo često spominju u inventarima i građanskih i feudalnih kuća gdje se inače nailazi na proizvode gradskih obrtnika“ (Pavelić Wejnart 1961: 2). Vladimir Tkalčić je velik značaj pridavao i suvremenom umjetničkom obrtu te je za zbirku tekstila prikupio „ćilime za zid“ Branke Frangeš Hegedušić i tekstilnog odjela Obrtne škole. Te radove nije uvrstio u zbirku sagova i ćilima, već u zbirku modernog umjetničkog obrta koja je bila izložena u dvorani XI stalnog postava iz 1939. godine (Tkalčić 1939: 1).

STVARANJE „CJELOVITE“ ZBIRKE SAGOVA I ĆILIMA

Znanstvenoistraživačka sklonost Vladimira Tkalčića za ćilimarstvo rezultirala je monografijom *Seljačko ćilimarstvo u Jugoslaviji* izdanom 1929. godine. Za istraživanje teme konzultirao je oskudnu literaturu, boravio na terenu unatoč skromnim sredstvima i proveo stilsko-formalnu analizu materijala iako mu je to bilo „tim teže, što kod nas a i drugdje, još nigdje nema takve kolekcije ćilimova koja bi pružala cjelovitu genetičku i etnografsku sliku seljačkoga ćilimarstva uopće, a južnoslavenskoga napose“ (Tkalčić 1929: 1). Rezultat istraživanja je Tkalčićeva teza u kojoj on područje jugoistočne Europe, uključujući Balkan i cijelu Jugoslaviju, potom područja zapadne i centralne Azije te sjeveroistočne Afrike, temeljem istih tehnika i analogne ornamentike i motivike, smatra jedinstvenim kulturnim krugom proizvodnje narodnog seljačkog tekstila (Tkalčić: 1929: 1-2,7). Temeljem te teze kao i iz činjenice da krajem 1920-ih godina na području Jugoslavije ne postoji „cjelovita“ zbirka orijentalnih i domaćih ćilima Vladimir Tkalčić generira ideju o utemeljenju i sabiračkoj politici takve zbirke, koju ostvaruje od 1934. godine u Muzeju za umjetnost i obrt.

Odlaskom na terenska istraživanja u krajeve koji se bave ćilimarstvom, kao i poznavanjem privatnih sabirača ćilima, Vladimir Tkalčić stekao je široku mrežu poznanika i suradnika koju je zadržao i nakon odlaska iz Etnografskog muzeja u Muzej za umjetnost i obrt, a koja mu je omogućila sustavno popunjavanje zbirke sagova i ćilima.

Prva nabavka za zbirku sagova i ćilima bio je perzijski sag MUO 4201, dar Ali Numana Hodže, antikvara iz Zagreba. Prema podatcima iz inventarne knjige radi se o „krunjem i veoma oštećenom serabend sagu“, iz vremena oko 1800. godine³². Od 1933. do 1936. godine otkupljeno je šest sagova (dva od Ali Numana Hodže, a po jedan od Derviša Čauševića, Mihajla P. Velendrića i Matije Juranića) i sedam cazinskih ćilima (tri su otkupljena od Osmana Krakovića, a četiri od Ibrahima Ladikovića). Najveći prirast u zbirci bio je tijekom 1937. i 1938. godine kada je uvećana za 40 predmeta: deset sagova (šest maloazijskih – pet kula i jedan konya sag, tri kavkaska saga, jedan perzijski sag i dvanaest fragmenata perzijskog saga), šesnaest cazinskih ćilima, jedan bugarski ćilim i jednu kavkasku torbu. Deset sagova (maloazijski i perzijski) te fragmenti perzijskog saga otkupljeni su od Tahira Đenanovića, trgovca sagovima iz Zagreba, a jedan kavkaski sag otkupljen je od Matije Juranića. Po šest cazinskih ćilima otkupljeno je od Ibrahima Ladikovića i Šerifa Krakovića, a po jedan od Osmana Krakovića, Omara Bajrića i Huseina Čajića. U sljedeće dvije godine, 1939. i 1940., zbirka je uvećana za petnaest predmeta – devet cazinskih ćilima otkupljeno je od: Osmana Krakovića (jedan predmet), Šerifa Krakovića (sedam predmeta) i od Nurije Kajđazović (jedan predmet), dva makata otkupljena su od Osmana Krakovića,

32 Inventarna knjiga MUO br. 3: 5.

jedan anatolski ćilim i jedan anatolski sag otkupljeni su od Tahira Đenanovića, jedan anatolski sag od Šabana Ramadanovića, a jedan perzijski ćilim dar je Milana pl. Praunspergera. Prirast u zbirci smanjuje se s početkom rata 1941. godine, kada su otkupljena samo tri predmeta – po jedan cazinski ćilim od Šerifa Krakovića i Osmana Hadžića i jedan anatolski melas sag od grofice Elizabete Drašković. U studenom 1942. godine realizirana je jedna nabavka za zbirku – otkup devet predmeta od Ante Grgića, trgovca i sabirača sagova iz Zagreba (pet anatolskih sagova, jedan perzijski i tri fragmenta bordure perzijskog saga). Tijekom ratne 1943. i 1944. godine realizirana su po dva otkupa godišnje – dva saga od perja otkupljena su 1943. godine od poznatog hrvatskog novinara i povjesničara Josipa Horvata, a iduće godine otkupljen je jedan turkmenski sag od Osmana Krakovića i jedan cazinski ćilim od Derviša Čauševića. Nakon rata prve nabavke bilježe se 1947. godine, kada se otkupljuje jedan yüryk sag od Jelke Bobek i jedan cazinski ćilim od Derviša Čauševića. Iduće, 1948. godine nakon dugo vremena bilježi se prvi dar za zbirku – Ladislav Lata Mihalović daruje četiri anatolska ćilima. Iste godine otkupljeno je i šest sagova – po jedan anatolski od Lize Berger i Vlade Rechnitzera, dva turkmenska od Nikole Buchsbauma i dva kavkaska od Marije Salis-Sewis. Do kraja mandata Vladimira Tkalčića otkupljena su još četiri predmeta – 1949. godine otkupljen je kavkaski sag od Ladislava Late Mihalovića i anatolski ćilim od Grete Turković, 1950. godine otkupljen je anatolski sag od Dragutina Severa i 1952. godine fragment kavkaskog saga od M. Velendić.

U vrijeme ravnateljskog mandata Vladimira Tkalčića, od 1933. do 1952. godine, zbirka sagova i ćilima uvećana je otkupima i darovima za 103 predmeta (90 inventarnih brojeva) od čega je 37 cazinskih ćilima, 1 hercegovački ćilim, 8 ćilima inozemne proizvodnje (1 bugarski, 1 perzijski, 1 kavkaski, 1 anatolski i 4 fragmenta anatolskih ćilima), 47 sagova (18 anatolskih, 6 perzijskih, 13 kavkaskih, 2 turkmenska, 3 cazinska čupavca, 3 cazinska biljca i 2 bosanska saga od perja), 14 fragmenata perzijskog saga, 1 kavkaska torba i jedna torba za magarca iz Slavonije.

Predmeti su nabavljeni od 28 osoba, pri čemu je najveći broj sagova otkupljen od zagrebačkih trgovaca Tahira Đenanovića (23 predmeta) i Ante Grgića (9 predmeta), a ćilima od bosanskih trgovaca Osmana Krakovića (7 predmeta), Ibrahima Ladikovića (10 predmeta) i Šerifa Krakovića (13 predmeta) iz Cazinske krajine. Od 103 novonabavljena predmeta za zbirku sagova i ćilima samo je šest predmeta darovano, dok su ostali otkupljeni. Otkupom velikog broja cazinskih ćilima Vladimir Tkalčić je pomogao seljačko tekstilno rukotvorstvo Cazinske krajine i nastavljao rad Društva umjetnosti i Izidora Kršnjavija na razvoju ćilimarstva.

Uz nabavke dobro sačuvanih karakterističnih primjeraka orijentalnih sagova, nabavlja i one sačuvane u većim (polovina) ili manjim fragmentima (dijelovi središnjeg polja ili bordura) te jako oštećene primjerke. Od 41 nabavljenog saga, 25 ih je u dosta lošem stanju – mjestimice su poderani, imaju manje i veće rupe i često djelomice uništeno runo. U najgorem su stanju četiri saga otkupljena od Tahira Đenanovića³³ koji su poderani na više mjesta, imaju velike rupe, najvjerojatnije od moljaca, runo je sasvim izlizano, a na kula sagu MUO 6767 toliko da se ne raspoznaju motivi. Od nabavljenih predmeta domaće provenijencije u najlošijem su stanju biljac MUO 7490, kojem je runo mjestimice izlizano do podloge i ćilim MUO 7838, s tri velike rupe na jednoj strani, oba iz Cazinske krajine. Bez obzira na opći dojam loše sačuvanosti velikog broja nabavljenih sagova i nekoliko ćilima, Tkalčiću je bilo bitno da se radi likovne analize

33 MUO 6762, MUO 6767, MUO 6768 i MUO 6769.

moгу raspoznati motivi na površini i da su predmeti u dovoljnoj mjeri strukturalno očuvani za tehničku analizu³⁴ jer one pomažu u određivanju starosti i zemljopisnog podrijetla predmeta.

Analizom provenijencije i ornamentike otkupljenih predmeta vidimo koji su bili sabirački interesi Vladimira Tkalčića. Sukladno njegovoj tezi da je „seljačko ćilimarstvo u Jugoslaviji po svojim osobinama veoma važno za upoznavanje odnošaja evropskoga seljačkoga ćilimarstva prema orijentalnom ćilimarstvu uopće“ (Tkalčić 1929: 1), kao i tvrdnji da u Jugoslaviji nema „cjelovite“ zbirke ćilima, sabiračku politiku zbirke usmjerio je ka stvaranju zaokružene muzejske zbirke koja bi pratila razvoj tehnike i motivike orijentalnih sagova i ćilima domaće i strane provenijencije. Perzijske sagove i ćilime, proizvode dvorskih manufaktura, a osobito one iz dinastije Safavida, Tkalčić ubraja u „najdivnija do sada poznata ćilimarska ostvarenja, koja su ujedno jedni od najviših i najdokumentarnijih spomenika likovnog izraza napose u prošlosti bližeg Orijenta“ (Tkalčić 1951: 2) te uspijeva nabaviti šest perzijskih sagova, četrnaest fragmenata bordure i jedan perzijski ćilim. Ćilimarstvo naroda Jugoslavije Tkalčić smatra, po motivici i tehnici, srodnom onom nomadskih naroda zapadne i centralne Azije (Tkalčić 1951: 4) te sabiračku politiku usmjerava prvenstveno na nabavku anatolskih i kavkaskih sagova i ćilima. Uspoređujući estetski i kvalitativno perzijske manufakturne proizvode s onima nomadskih naroda, Vladimir Tkalčić upozorava da se pritom ne mogu primijeniti isti kriteriji jer „perzijsko ćilimarstvo predstavlja rafiniranost visokoga umjetničkog dometa individualnog stvaralaštva“, dok je ćilimarstvo nomadskih azijskih naroda „primitivno stvaralaštvo kolektivnog značaja“ te boljim i ljepšim predmetima smatra one „kod kojih se najviše zadržao tradicionalni način tehničkoga rada i umjetničkog oblikovanja“ (Tkalčić 1951: 20). Usmjerenost na prikupljanje bosanskih, napose ćilima i sagova iz Cazinske krajine, proizlazi iz onodobne teze da „Turci kao nosioci elemenata azijske nomadske kulture“ u svim krajevima koje zauzimaju potiču razvoj ćilimarstva (Tkalčić 1929: 4), ali i zato što se u tom dijelu zapadne Bosne 1922. godine kratko ponovno izrađuju „ćilimi na starinski način“ (Tkalčić i Berger 1932: 5). Iz takvih Tkalčićevih razmišljanja i znanstvenih zaključaka jasno proizlazi njegov interes i angažman na proučavanju, očuvanju i unaprjeđenju narodnog, seljačkog ćilimarstva, pri čemu je značajnu ulogu imalo stvaranje „cjelovite“ zbirke sagova i ćilima u Muzeju za umjetnost i obrt.

SAGOVI I ĆILIMI U STALNOM POSTAVU

Vladimir Tkalčić je 1934. godine, nakon odlaska Moderne galerije iz prostora Muzeja za umjetnost i obrt, mogao započeti s vlastitom muzeološkom koncepcijom stalnog postava zasnovanom na sabiračkoj politici. U prostorijama drugog kata Muzeja, gdje su ranije bili predmeti Moderne galerije, postavljaju se zbirke tekstila, pravoslavne umjetnosti, muzičkih instrumenata, tehničkih instrumenata, modernoga umjetničkog obrta, grafičke umjetnosti, fotografije i knjigoveštva (Bach 1940: 18). Stilske izložbene dvorane također se djelomično preuređuju – mijenjaju se predmeti i u svaku se dodaju sagovi i ćilimi. Iz vremena njegova ravnateljstva, od 1933. do 1952. godine, u Fototeci Muzeja za umjetnost i obrt sačuvane su fotografije tri stalna postava –

34 Tehnička analiza uključuje analizu vrste i prede materijala osnove, potke, čvora, vrstu čvora te gustoću tkanja na dcm².

iz 1937./1938.³⁵, 1939. i 1946.³⁶ godine prema kojima se djelomice može rekonstruirati koji su predmeti kada i gdje bili izloženi.

Od početka ravnateljskog mandata Tkalčićeva intenzivna sabiračka politika bila je usmjerena, između ostalog, ka formiranju „cjelovite“ zbirke sagova i ćilima, tzv. studijske zbirke, koja bi bila referentno mjesto za istraživanje povijesti ćilimarstva. S tom željom on je do kolovoza 1937. godine zbirku povećao za 29 predmeta, od toga sedam sagova (pet maloazijskih, jedan perzijski i jedan kavkaski), 20 cazinskih ćilima, jedan bugarski ćilim i jednu kavkasku torbu, a upravo je najveći prirast, od šesnaest predmeta, bio u prvoj polovini 1937. godine. Nažalost, radi kroničnog nedostatka prostora nije mu uspelo formiranje studijske zbirke sagova i ćilima s odgovarajuće opremljenim prostorom, već je predmete izložio u stalnom postavu, u izložbenim dvoranama i na galeriji drugog kata.

Postav sagova i ćilima na galeriji drugog kata može se djelomice rekonstruirati temeljem sačuvanih fotografija F 5218 i F 5217 iz 1938. godine te fotografije F 726 iz 1939. godine iz Fototeke MUO. U postavu galerije drugog kata iz 1938. godine na sjevernom zidu galerije bila su izložena tri orijentalna saga/ćilima: perzijski serabend sag MUO 4201, anatolski „transilvanijski“ sag MUO 3558 i kavkaski soumak MUO 3560; na istočnom zidu, iznad vrata, bio je izložen fragment perzijskog saga MUO 6761/1, dok je na ogradi galerije bilo izloženo devet cazinskih ćilima: na sjevernoj strani MUO 6081, MUO 6105, MUO 5653, na istočnoj strani MUO 6113, MUO 29422, MUO 4267 i na južnoj strani MUO 6244, MUO 5143, MUO 6146. Drugi postav galerije drugog kata Muzeja iz 1939. godine donosi manje izmjene u postavu i one se odnose na ćilime postavljene na ogradi galerije. Prema fotografiji F 726 vidimo da se na sjevernom zidu i dalje nalaze perzijski serabend sag MUO 4201, anatolski „transilvanijski“ sag MUO 3558 i kavkaski soumak MUO 3560, ali se na ovoj fotografiji vidi da na zidu visi još anatolski „transilvanijski“ sag. Fragment perzijskog saga MUO 6761/1 nalazi se na istom mjestu, istočnom zidu iznad vrata. Na ogradi galerije i dalje se nalazi najvjerojatnije devet cazinskih ćilima, ali radi kuta snimanja fotografije F 726 južna ograda nije vidljiva. Sa sigurnošću se može utvrditi da su na sjevernoj ogradi galerije postavljeni ćilimi MUO 6081, MUO 6145 i MUO 4267, dok su na istočnoj ćilimi MUO 6113, MUO 6015 i MUO 5143. Na zapadnoj ogradi galerije smješten je sag MUO 3566, rad Ženske tkalačke škole iz Zagreba. Prema fotografiji F 726 vidi se da su, u odnosu na raniji postav iz 1937. godine, dva cazinska ćilima premještena sa sjeverne (MUO 6105) i južne (MUO 5143) ograde na istočnu, dva nova ćilima (MUO 4267 i MUO 6145) nalaze se na sjevernoj ogradi, a dva ćilima zadržala su prijašnje pozicije (MUO 6081 na sjevernoj ogradi i MUO 6113 na istočnoj ogradi). Fotografije F 5218 i F 726 nisu snimane iz istoga kuta pa se na F 5218 ne vidi anatolski tzv. „transilvanijski“ sag na sjevernom zidu. Ali, budući da se

35 U inventarnoj knjizi fototeke br. 3 napisano je da je fotografije stalnog postava MUO 5213 – 5221 snimio Griesbach 1936. godine, ali usporedbom fotografija s otkupima predmeta prikazanih na njima zaključeno je da su fotografije nastale 1937. godine i to nakon srpnja, budući da su predmeti MUO 6206 (dvorana resesanse F 5213), MUO 6170 (dvorana baroka F 5214), MUO 6147, MUO 6205 (dvorana klasicizma F 5215) i MUO 6112 (dvorana bidermajera F 5216) kupljeni do početka srpnja 1937. godine. Fotografija galerije drugog kata F 5218 najvjerojatnije je nastala još kasnije jer se na njoj, uz predmete otkupljene 1937. godine (MUO 6113, MUO 6244, MUO 6146, MUO 6105 i MUO 6081) nalazi i fragment perzijskog saga MUO 6761/1 otkupljen 11. kolovoza 1938.

36 Poslijeratni stalni postav MUO-a otvaran je sukcesivno, shodno mogućnostima uređenja izložbenih prostora. Dvorane na prvom katu s prikazom načina stanovanja od renesanse do bidermajera otvorene su za javnost 23. lipnja 1946., a studijske zbirke na drugom katu 2. listopada 1947. (Fučkan 2022: rukopis).

Slika 2. U dvorani renesanse (F 5213) izložen je bosanski ćilim MUO 6206, smješten na pod ispod škrinje, a pored kreveta nalazi se cazinski ćupavac MUO 5654., Muzej za umjetnost i obrt

radi o jednom od tipičnih primjera orijentalnih sagova, a nađen je ispod poda stare barokne zagrebačke katedrale i Muzeju ga je darovao Herman Bollé, najvjerojatnije je bio i dio postava iz 1937. godine. Na fotografijama F 5218 i F 726 ne vidi se južni zid galerije te ne znamo koji su predmeti ondje bili postavljeni, dok se na istočnom zidu među prikazanim izloženim predmetima ne može detektirati niti jedan sag ili ćilim. Izloženi predmeti koji su obješeni na zid (MUO 3557, MUO 3560, MUO 3558, MUO 4201 i MUO 6761/1) bili su, radi rastećenja površine, prošivanjem pričvršćeni na podlogu od jute koja je potom metalnim kukama obješena na zid. Na isti način bila su opremljena i tri cazinska ćilima (MUO 6105, MUO 29422, MUO 5143) i sag Ženske tkalačke škole (MUO 3566) koji su prebačeni preko ograde galerije drugog kata. Osim ovih izloženih u postavu, na još šesnaest predmeta do danas se sačuvala prišivena podloga od jute s metalnim kukama. Moguće je da su i ti predmeti u jednom trenutku bili izloženi na galeriji drugog kata. Na sagu MUO 5414 još je pričvršćena legenda s atribucijom i datacijom saga: „sag perzijski Ferahan, oko 1800. god.“. Temeljem usporedne analize fotografija galerije drugog kata zaključeno je da su se predmeti u postavu mijenjali nakon jedne ili dvije godine, tj. da je Vladimir Tkalčić već tada primijenio muzeološku koncepciju kakvu danas znamo pod imenom

„zbirke u pokretu“.³⁷ Sagovi i ćilimi bili su izloženi na galeriji drugog kata i u postavu 1947. godine (Fućkan 2022: rukopis), ali o tom postavu nema sačuvanih fotografija.

U četirima ambijentalnim dvoranama s namještajem izloženi su primjerci narodnog, seljačkog ćilimarstva. Prema sačuvanim fotografijama F 5213 – 5216 moguće je djelomice rekonstruirati koji su predmeti bili izloženi godine 1937./38. U dvorani renesanse (F 5213) izložen je bosanski ćilim MUO 6206, smješten na pod ispod škrinje, a pored kreveta nalazi se cazinski čupavac MUO 5654. Na fotografiji F 5214 u središtu dvorane baroka, ispod garniture za blagovanje, nalazi se bugarski ćilim MUO 6170. Dvorana s pokućstvom 18. i 19. stoljeća (F 5215) ukrašena je s dva cazinska ćilima: ispod klavira u središtu sobe nalazi se ćilim MUO 6205, a ispod stolića s dva stolca smješten je ćilim MUO 6147. U kutu dvorane bidermajera (F 5216), ispod sjedeće garniture, postavljen je cazinski ćilim MUO 6112. Izbor sagova i ćilima za dvorane s namještajem iz postava 1939. godine vidimo na fotografijama F 721 do F 724 te možemo vidjeti koje je promjene Vladimir Tkalčić unio u postav. Prema fotografiji F 721 vidimo da su u dvorani renesanse sada dva saga i jedan ćilim na podu te jedan na krevetu. Nažalost, prepoznati se može samo bosanski ćilim MUO 6206, koji se nalazio na istom mjestu i nekoliko godina ranije (F 5213). U dvorani baroka (F 722) nalazi se isti bugarski ćilim (MUO 6170) kao i na fotografiji F 5214. Dvorana s namještajem iz 18. i početka 19. stoljeća (F 723) ima iste ćilime MUO 6205 i MUO 6147 kao i na ranijoj fotografiji F 5215. Sasvim drugi kut snimanja fotografije dvorane bidermajera F 724, u odnosu na raniju F 5216, omogućio je prepoznavanje gotovo svih izloženih cazinskih ćilima. U sredini sobe nalazi se ćilim MUO 6502, u donjem desnom uglu vidi se bordura ćilima MUO 6112, a u donjem lijevom uglu ćilim MUO 6146, ispred peći nalazi se ćilim MUO 5653, dok je desno od njega dijagonalno postavljen ćilim MUO 6723. Svi izloženi ćilimi postavljeni su na direktno na parket, bez podloge i ispod namještaja. Takva prezentacija sagova i ćilima u kojoj su oni izloženi ne samo radi vlastitih oblikovnih vrijednosti, već i kao element unutarnjeg uređenja, karakteristična je za povijesne ambijentalne zbirke.

U muzeološkoj koncepciji Vladimira Tkalčića za zbirku sagova i ćilima unutar stalnog postava možemo pratiti dva izlagačka pristupa. Prvi je stvaranje zasebne cjeline unutar stalnog postava, svojevrsne male studijske zbirke, u kojoj se izlažu najznačajniji tipovi i vrste predmeta prema podrijetlu, tehnici i ornamentici. Drugi izlagački pristup predmete narodne tekstilne umjetnosti postavlja u ambijentalne izložbene dvorane s namjerom prikaza stanovanja viših građanskih slojeva društva. Prva koncepcija studijske zbirke rezultat je njegoa znanstvenoistraživačkog interesa za ćilimarstvo, a proizlazi i iz onodobne društvene i kulturne klime³⁸ u kojoj se, s ciljem stvaranja nacionalnog izraza u umjetnosti, smatralo da je u ornamentici i tehnici proizvoda narodne, seljačke tekstilne umjetnosti sačuvan izvorni duh pojedinog naroda (Tkalčić 1929: 1). Druga koncepcija ambijentalnih dvorana ukazuje na namjenu i popularnost ćilima – jednostavnih i jeftinih seljačkih proizvoda – u međuratnom unutarnjem uređenju građanskih stanova.

37 Pojam „zbirke u pokretu“ prvi put uvode Nada Beroš i Tihomir Milovac za koncepciju stalnog postava Muzeja suvremene umjetnosti 2009. godine. Stalni postav definiraju kao jednu od dinamičnih kategorija komunikacijskih programskih aktivnosti Muzeja i samim nazivom „zbirke u pokretu“ upućuju na kretanje, nestalnost i privremenost komunikacijskog sadržaja muzejskog predmeta. Izbor predmeta za stalni postav je privremen, pojedine cjeline se periodično mijenjaju, pri čemu se ne mijenja cijeli postav istodobno (Beroš 2006: 86,88).

38 Više o kulturnim politikama vidi u: Leček 2019: 105-119.

Slika 3. Dvorana s pokućstvom 18. i 19. stoljeća (F 5215) ukrašena je s dva cazinska ćilima: ispod klavira u središtu sobe nalazi se ćilim MUO 6205, a ispod stolića s dva stolca smješten je ćilim MUO 6147, Muzej za umjetnost i obrt

Muzeološki rad Vladimira Tkalčića na osuvremenjivanju Muzeja za umjetnost i obrt prekida Drugi svjetski rat tijekom kojega je Muzej zatvoren, a djelatnici su zajedno s ravnateljem Tkalčićem angažirani na popisivanju i preuzimanju u muzejsku pohranu predmeta iz vlasništva židovskih obitelji. U tom su se poslu rukovodili primarno muzejskim interesom te su sve predmete katalogizirali i na odgovarajući način spremili (Fučkan 2022a: rukopis). Ti predmeti po ulasku u Muzej nisu dobili muzejski inventarni broj, već su popisani u zasebnom inventaru pod brojem pohrane i zato nisu uvršteni u brojčani prirast zbirke sagova i ćilima tijekom mandata Vladimira Tkalčića.³⁹ Ali, s obzirom na to da se radilo o opsežnom i delikatnom zadatku, ne čudi Tkalčićeva želja da u novom, poslijeratnom postavu 1946. godine pokaže što se od umjetničkih predmeta tijekom rata spasilo i da se o njima u Muzeju skrbilo na profesionalan način. Na fotografijama F 5430 – 5433 snimljene su četiri ambijentalne dvorane stalnog postava iz 1946. godine. Velika je novost, u odnosu na ranije Tkalčićeve postavbe s kraja 1930-ih godina, da su u sve četiri dvorane postavljeni sagovi i samo jedan ćilim. Nažalost, radi loše kvalitete fotografija, od izloženih dvanaest moguće je atribuirati samo četiri saga i jedan ćilim. U dvorani rokoko (F 5430) izložen je perzijski sag MUO 29265 i još tri manja. Dvorana klasicizma (F 5431), za razliku od predratnog postava, sada ima samo jedan veliki sag. Cazinski ćilim MUO 7191, perzijski sag MUO 29097 i još jedan sag nalazili su se u dvorani empirea (F 5432). Četiri saga, od kojih

39 Predmeti su inventarne muzejske brojeve dobili kasnije, najvjerojatnije tek 1990-ih godina.

su dva anatolska (MUO 29237 i MUO 29089), nalazila su se u dvorani bidermajera (F 5433). Način postavljanja sagova isti je kao i ranije – stavljeni su bez podloge na parket, ispod namještaja. Sagovi su ovdje, kao i u ambijentalnim dvoranama ranijih Tkalčićevih postava, bili u službi prezentacije građanskih interijera. Ali u ovom postavu, vjerojatno u skladu s novim društvenim poretkom i shvaćanjem građanske klase i njenog načina života, narodni tekstil je zamijenjen kvalitetnim perzijskim i anatolskim sagovima koji su se nekada nalazili u stanovima bogatih viših građanskih slojeva, a u Muzej su došli tijekom Drugoga svjetskog rata.

ZAKLJUČAK

Vrijeme ravnateljstva Vladimira Tkalčića bilo je zlatno doba za zbirku sagova i ćilima. U devetnaest godina mandata on je zbirku gotovo upeterostručio i izložio je u stalnom postavu Muzeja – kao dio studijske zbirke tekstila na galeriji drugog kata i u ambijentalnim dvoranama stalnog postava. Njegova sabiračka politika temeljila se na sustavnom prikupljanju cazinskih sagova i ćilima od lokalnih trgovaca te na povećanju kolekcije orijentalnih sagova otkupima od pojedinaca ili trgovaca sagovima. U otkupima su zastupljeni svi tipovi orijentalnih sagova – anatolski, kavkaski, perzijski i turkmenski, ali prednjače anatolski sagovi, tada vrlo popularni i dostupni kod trgovaca. Od 21 predmeta, koliko ih je zatekao kada je preuzeo Muzej, zbirka se tijekom 19 godina njegovog mandata povećala na 103 predmeta (prirast od 82 predmeta). Najveći prirast bio je tijekom 1937. i 1938. godine, kada je nabavljeno 40 predmeta. Ali nažalost takvo intenzivno i ekstenzivno povećanje zbirke, unatoč Tkalčićevoj želji i naporima, a radi kroničnog nedostatka prikladnoga spremišnog prostora, nije rezultiralo stvaranjem dobro uređenog i opremljenog studijskog prostora, dostupnog javnosti, za smještaj uređene i katalogizirane studijske zbirke sagova i ćilima koja bi bila nadopuna predmetima izloženima u postavu. Stoga on u stalnom postavu primjenjuje muzeološku koncepciju „zbirki u pokretu“ te svakih nekoliko godina mijenja izložene sagove i ćilime.

Vladimir Tkalčić smatrao je ćilimarstvo važnim dijelom umjetničkog obrta (Tkalčić 1929: 1) te od dolaska na mjesto ravnatelja Muzeja za umjetnost i obrt sustavno radi na formiranju „cjelovite“ zbirke sagova i ćilima i na njenom profiliranju u nezaobilazno mjesto za povijesna i komparativna istraživanja orijentalnog i domaćeg ćilimarstva.

LITERATURA

- BACH, Ivan. 1940. „Od hrpe prnja do velikog narodnog muzeja : Šezdesetogodišnjica Hrvatskog narodnog muzeja za umjetnost i obrt Zagrebu“. *Jutarnji list*. Zagreb, 11. veljače, str. 17, 18.
- BELOVIĆ-BERNADZIKOWSKA, Jelica. 1907. *Katalog tekstilne zbirke zemaljskog umjetničko-obrtnog muzeja u Zagrebu*. Zagreb: Nakladom zemaljskog umjetničko-obrtnoga muzeja.
- BEROŠ, Nada i Tihomir MILOVAC. 2006. „Zbirke u pokretu: muzeološka koncepcija stalnog postava Muzeja suvremene umjetnosti, Zagreb“. *Informatica museologica* 30/1-4: 82-101.
- BRDAR MUSTAPIĆ, Vanja. 2015. *Namještaj i kultura stanovanja u Zagrebu u drugoj polovini 19. stoljeća*. Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- BRENKO, Aida. 2019. „Politike sabiranja, interpretiranja i prezentiranja u Etnografskom muzeju“. U: *Kapa dolje! Priča o (ne)pokrivaju glave*. M. Kurtin, ur. Zagreb: Etnografski muzej, str. 8-65.
- FUČKAN, Jasmina. 2022. „Vladimir Tkalčić: vizija i proces strukturnog razvoja Muzeja za umjetnost i obrt od 1933. do 1952. godine“ [radni naslov]. Neobjavljeni rukopis. Strojopis.
- HUMSKI, Vera. 1986. „Pregled povijesti muzeja u Hrvatskoj (19. i 20. st. do 1940.)“. *Muzeologija* 24: 5-63.
- JACKSON, Cailah. 2017. „Persian Carpets and the South Kensington Museum: Design, Scholarship and Collecting in Late Nineteenth-Century Britain“. *Journal of Design History* 30/3: 265-281.
- K. 1882. „Otvorenje muzeja za umjetnost i obrt“. *Narodne novine*. Zagreb, 8. srpnja, str. 3.
- KARL, Barbara. 2020. „Carpets and Empire: The 1891 Exhibition at the Handelsmuseum in Vienna“. U: *À l'orientale: Collecting, Displaying and Appropriating Islamic Art and Architecture in the 19th and Early 20th Centuries*. F. Giese, M. Volait i A. Varela Barga, ur. Leiden, Boston: Brill, str. 111-123.
- KOPRČINA, Arijana. 2022. „Antun Jiroušek (ravatelj 1926. – 1933.) – početak modernog Muzeja.“ (radni naslov). Neobjavljeni rukopis. Strojopis.
- LEČEK, Suzana. 2019. „Živjeti u diktaturi – hrvatska politika i društvo 1929.-1935.“. U: *Umjetnost i život su jedno: Udruženje umjetnika Zemlja 1929.-1935.*, D. Markotić i P. Prelog, ur. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, str. 105-119.
- MAROEVIĆ, Ivo. 1993. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije.
- MILČINOVIĆ, Andrija. *Povijest Muzeja do 1909*. Neobjavljeni rukopis. Strojopis, Arhiva MUO, fascikl Povijest MUO II.
- NAGY, Katalin. 2020. „The pre-Columbian textile collection of the German Textile Museum Krefeld“. U: *PreColumbian Textile Conference VIII / Jornadas de Textiles Pre-Colombinos VII*. L. Bjerregaard i A. Peters, ur. Lincoln, NE: Zea Books, str. 215-231. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=pctviii> (pristup 22.4.2022.).
- PAVELIĆ WEINART, Vanda. „Tekstilna zbirka Muzeja za umjetnost i obrt“. Neobjavljeni rukopis. 1961. Strojopis, Arhiva MUO – Arhiva zbirke tekstila i modnog pribora; Osobni arhivski fond Vande Pavelić Weinart.
- RAMPLEY, Matthew. 2010. „Design Reform in the Habsburg Empire: Technology, Aesthetics and Ideology“. *Journal of Design History* 23/3: 247-264. https://www.academia.edu/4861539/Design_Reform_in_the_Habsburg_Empire_Technology_Aesthetics_and_Ideology (pristup 9.5.2022.).
- RAMPLEY, Matthew. 2020. „Uvod.“ U: *Liberalism, Nationalism and Design Reform in the Habsburg Empire: Museums of Design, Industry and the Applied Arts*. M. Rampley, M. Prokopovych i N. Veszprémi, ur. New York, London: Routledge, str. 1-12.
- SZABO, Gjuro. 1926. „Muzej za umjetnost i umj. obrt u Zagrebu“, tekst u strojopisu za časopis *Reč i slika*, Arhiva MUO, fascikl Povijest MUO II.
- SZABO, Gjuro. 1926. „Historijat za Obzor“. Neobjavljeni rukopis [s. a.]. Strojopis, Arhiva MUO, fascikl Povijest MUO II.
- TEECE, Denise-Marie. 2017. „Through the Renaissance Frame: Carpets and the Beginnings of 'Islamic Art' in Nineteenth-Century Vienna and Berlin“. *Textile Museum Journal* 44: 47-69. https://www.academia.edu/41269680/Through_the_Renaissance_Frame_Carpets_and_the_Beginnings_of_Islamic_Art_in_Nineteenth_Century_Vienna_and_Berlin (pristup 17.3.2022.).

TKALČIĆ, Vladimir. 1929. Seljačko ćilimarstvo u Jugoslaviji. Zagreb: Hrv. Narodni Etnografski Muzej u Zagrebu.

TKALČIĆ, Vladimir i Salamon BERGER. 1932. Predlog Etnografskog muzeja u Zagrebu za unapređenje naše narodne kućne radinosti povodom izložbe Zagrebačkog Zbora u jeseni 1932. Zagreb: Štamparija Grafika (S. Kovačić).

TKALČIĆ, Vladimir. 1939. „Hrvatski narodni muzej za umjetnost i umjetnički obrt“, stropis, Arhiva MUO, fascikl Povijest MUO II. – prema PAVELIĆ WEINART

Arhivsko gradivo

Arhiva MUO, A-6a, Izkaz predmeta predanih Muzeju za umjetnost i obrt od Hr. Zemaljsk. muzeja, Razdjela arheološkog Dana 20. listopada 1882.

Arhiva MUO, ur. br. 63. od 21. 5. 1884., Popis predmeta što ih je gosp. prof. dr. Kršnjavi, muzeju za umjetnost i obrt kupnjom pribavio

Arhiva MUO, bez ur. br. Zapisnik primopredaje tj. preuzimanja Muzeja umjetnosti i obrta od upravljajućega odbora Društva umjetnosti direktoriju Obrtne škole u Zagrebu od 5. srpnja 1886. godine (nacrt dopisa, rukopis)

Arhiva MUO, ur. br. 30/III-1896, Inventar Muzeja za umjetnost i obrt koncem 1895. godine (financijski izvještaj)

Arhiva MUO, ur. br. 30/1926, Zapisnik o primopredaji Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu i Moderne galerije

Arhiva MUO, ur. br. 145/1929, Ustanove, historijat, prihodi, rashodi i osoblje Hrvatskog Narodnog Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu

TKALČIĆ, Vladimir. 1951. „O ćilimarstvu u Narodnoj Republici Hrvatskoj“, referat održan na Ćilimarskoj konferenciji u Zagrebu 1951. Izlaganje je umnoženo kao rukopis. Arhiva MUO – Arhiva zbirke tekstila i modnog pribora; Osobni arhivski fond Vladimira Tkalčića – kutija Ćilimi.

VUJIĆ, Žarka. 1995. „Izložba u Zagrebu 1881. godine“. *Život umjetnosti* 56/57-1: 14-19.

[s. n.]. 1887. „Izložba kućnog obrta“. *Narodne novine*. Zagreb, 5. ožujka, str. 3.

„Ćilim“. 2021. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13577> (pristup 7.9.2022.).

Arhiva MUO, ur. br. 154/1929, Pismo Antuna Jirouška Ministarstvu Prosvjete, opšte odjeljenje u Beogradu

Arhiva MUO, ur. br. 64/1934, Zapisnik IX o primopredaji zbirke Muzeja za umjetnost i obrt od bivšeg upravnika Antuna Jirouška sadašnjem upravniku Vladimiru Tkalčiću

Tlocrt Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt, god. 1909., Arhiva MUO – Osobni Arhivski fond Antun Jiroušek

Tlocrt Muzeja za umjetnost i umjetnički obrt, god. 1931., Arhiva MUO – Osobni Arhivski fond Antun Jiroušek

Primarna muzejska dokumentacija

Inventarna knjiga MUO-a iz 1882. godine

Inventarna knjiga MUO-a iz 1909./1910. godine, MUO A-10

Centralna inventarna knjiga MUO-a, br. 3

Sekundarna muzejska dokumentacija

Inventarna knjiga fototeke br. 3